

ОЛЕНА ІЛЬЧЕНКО

(Полтава)

ОСОБИСТІСНО-СОЦІАЛЬНИЙ ПІДХІД ЯК ОСНОВА ГЕНДЕРНОГО ВИМІРУ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Проаналізовано дослідницький актив особистісно-соціального підходу як основи гендерного виміру освітнього простору, обґрунтовано сутність гендерного підходу в педагогіці.

Ключові слова: методологія педагогіки, особистісно-соціального підхід, гендерний підхід, гендерне виховання.

Педагогіка, як провідна комплексна дисципліна, що базується на найновіших досягненнях знань про людину, не може стояти осторонь модифікацій соціуму, не реагувати на їхні виклики. Тому останнім часом все більше зростає інтерес до методології педагогіки, яка, за твердженням А. Бойко, має бути «... не лише засобом високого рівня теоретичного пізнання, а й одночасно інструментом практичного перетворення педагогічної дійсності на наукових основах» [1, с. 257].

Нині методологія педагогічної науки в Україні гостро потребує нових механізмів пізнання і перетворення дійсності, адже національний освітній простір, що віддзеркалює гендерну стратифікацію суспільства, демонструє сьогодні дисбаланс і гендерну асиметрію чоловічих та жіночих практик, дискримінаційне становище жінок, зокрема, у лідерстві в управлінні сферою освіти. За даними досліджень І. Іванової, О. Цокур, педагогічні кадри навчальних закладів початкової та середньої ланки на 90 % складають жінки, водночас із підвищенням статусу освітньої установи – від дитячого дошкільного закладу до університету – кількість жінок-педагогів зменшується. Характерною є і така тенденція: на тлі загальної фемінізації вищої освіти і науки, серед викладачів ВНЗ чоловіки становлять дві третини кадрів, тобто вища освіта сьогодні є «чоловічою» [9, с. 6-12].

З огляду на ситуацію, що склалася, вітчизняний освітній простір вимагає нової наукової парадигми теоретичних пошуків. Сьогодні таким методологічним напрямом теоретичного пізнання й інструментом практичного перетворення освітніх процесів є гендерний підхід. Назва «гендерний» від поняття «гендер» (англ. *gender* – «стать»; лат. *genus* – «рід») – соціально-біологічна характеристика, яка детермінує поняття «чоловік» і «жінка», визначає їх психосоціальні, соціокультурні ролі як особистостей, на відміну від біологічно заданих особливостей між статями.

Позиціонуючи нову етику наукового пізнання, в якій «... необхідними стають вигоди відкритості до нового і незвичного, а також толерантне ставлення до світу як чоловічого, так і жіночого» [2, с. 2], гендерний підхід виступає своєрідним результатом соціального замовлення суспільства, викликом на його модернізаційні процеси, що потребували «... реконструкцій індивідуального, родинного, суспільного і державного співжиття статей» [6, с. 17], розширення прав і свобод жінок не лише у межах національних, а й світових масштабів.

У зв'язку з цим, головну ідею гендерного підходу в педагогіці убачаємо не в описові біологічних відмінностей та фіксуванні різниці в соціальних статусах, ролях, нормах і правилах життя (навчання, виховання) представників різної статі, а у вирішенні більш широкого пласту питань, зокрема: «... оцінки гармонії взаємодії статей» (О. Каменська) [4, с. 2], аналітичного осмислення і пояснення специфіки цієї взаємодії у визначеному культурно-освітньо-виховному середовищі, виявлення і врахування багатоваріативного впливу всіх факторів педагогічного процесу на гендерний розвиток

особистості та її постійний «саморух» (Г. Костюк). У такому руслі гендерна педагогічна теорія спрямовується на забезпечення та підтримку змін і перетворень у стані й статусі обох статей, регулювання їхнього гендерного балансу і симетрії, визначаючи при цьому реальні перспективи утвердження справедливості та гуманізму у відносинах чоловіків і жінок, а врешті, – й створення цивілізованого суспільства гендерної рівності.

Таким чином, необхідність і доцільність розробки й упровадження гендерного компонента в освітню галузь підкреслюємо низкою соціально-педагогічних суперечностей:

- між прагненням Української держави до подальшого інтегрування у європейський і світовий освітній простір та домінуванням у вітчизняному суспільстві й, зокрема, педагогічній науці, патріархатної ідеології, жорстких стандартів традиційної культури фемінності і маскулінності;

- між завданнями національної освіти щодо формування демократичних цінностей, утвердження принципів рівності і гуманності, розвитку гендерної культури егалітарного зразка та окремими дискримінаційними тенденціями (за ознакою раси, етнічного походження, статі, релігії, віку, сексуальної орієнтації, класової належності, майнового стану тощо), які мають місце в суспільному житті країни;

- між об'єктивною потребою у вихованні нової генерації молоді з гендерно-чутливим стереотипом мислення та традиційною гендерно-нечутливою освітньою політикою і практикою;

- між усвідомленням прогресивним освітянським колом необхідності інтегрування нового дослідницького напрямку – гендерного підходу – та тривалим панування практики «однієї думки», що сформувала специфічну ментальність вітчизняного вченого, здатного використовувати у пошуках істини один із можливих шляхів, інші – відкидати;

- між прагненням освітньої практики, яка за «... своєю діяльністю чутливіша до щоденних змін» (О. Сухомлинська), до упровадження гендерно зорієнтованих форм, методів і напрямів роботи, що відповідають суспільним трансформаціям, та консервативним характером педагогічної науки, котра не так швидко і гнучко реагує на вимоги часу;

- між потребою здійснення «гендерної інвентаризації» традиційної методології соціальних і соціоанітарних наук та браком матеріальних і моральних стимулів для її проведення, недостатністю узагальнюючих праць із теорії і методології гендерних досліджень тощо.

У контекстуальних межах нашого дослідження вважаємо необхідним обґрунтувати сукупність теоретичних підходів і положень, що складають методологічний базис гендерного підходу в педагогічній науці. *Метою нашої публікації* є висвітлення дослідницького активу *особистісно-соціального підходу* як основи гендерного виміру освітнього простору, що виступає вагомим засобом гуманістичної концептуалізації сучасних найактуальніших проблем педагогіки, психології, соціології.

Обґрунтовуючи виховання як особистісно-соціальний феномен (А. Бойко, В. Сухомлинський та ін.), необхідний для повноцінного забезпечення життєдіяльності людини й організованого функціонування суспільства, вчені акцентують увагу на поєднанні соціоцентричного та антропоцентричного підходів у здійсненні виховного процесу, гармонізації соціального з індивідуальними життєвими орієнтирами особистості, її духовно-моральними поривами і пошуками, вибором сенсу існування і вибудовою власної стратегії буття тощо.

У зв'язку з цим, як зазначає А. Бойко, в умовах навчально-виховного процесу педагог мусить зорієнтувати дитину, по-перше, на її особистісні якості і цінності (честь і гідність, моральність, здоров'я, права і обов'язки, суб'єкт-суб'єктні відносини); по-друге, на її національні вартості (Батьківщина, нація, рідна мова, історія, культура,

традиції, віра, повага до державних символів); по-третє, на її загальнолюдські цінності (добро, совість, знання, честь, сім'я, родо́від, діти, батьки) [7, с. 47].

У площині гендерного сприйняття освітнього простору маємо доповнити названий перелік цінностей ще й егалітарними соціально значущими якостями і характеристиками особистості, такими, як: культура і моральність гендерних відносин, толерантність і гуманне ставлення до представників протилежної статі, гендерна чуйність і чутливість, повага до вибору іншої людини, паритетність прав і обов'язків чоловіків та жінок. У цьому контексті важливо усвідомити, що людина виступає не як біологічна істота, а як соціальна особистість, ціннісно-змістовий гендерний розвиток якої можливий завдяки складному особистісно-соціальному процесу гендерного виховання.

Таким чином, на особливу увагу і розкриття заслуговує поняття «гендерне виховання», яке у дискурсі піднятої проблеми розглядаємо у статусі всевизначальної наукової категорії.

Сьогодні не існує однозначного тлумачення гендерного виховання. У руслі найбільш уживаної інтерпретації виховання як спеціально організованого цілеспрямованого процесу формування особистості, його обґрунтовують українські вчені С. Вихор, В. Кравець. Так, С. Вихор пояснює гендерне виховання як «... цілеспрямований і систематичний вплив на свідомість, почуття, поведінку вихованців із метою формування в них егалітарних цінностей, поваги до особистості, незалежно від статі, розвитку індивідуальних якостей і здібностей задля їх самореалізації, оволодіння навичками толерантної поведінки та з метою побудови громадянського суспільства» [3, с. 10].

В. Кравець розуміє гендерне виховання як процес, зорієнтований на формування якостей, рис, властивостей, що визначають необхідне суспільству ставлення людини до представників іншої статі, а також рівноправні соціальні відносини між ними [5, с. 47].

Інтерпретування гендерного виховання дослідниками І. Івановою та О. Цокур як цілеспрямованого, організованого, керованого процесу формування соціокультурних механізмів конструювання чоловічих і жіночих ролей, діяльності та психологічних характеристик особистості, запропонованих суспільством своїм громадянам залежно від їхньої біологічної статі [8], дещо збігається із розумінням соціалізації особистості.

Уважаємо, що наведені визначення мають право на існування, ними доцільно користуватись. Однак, більш повне тлумачення поняття «гендерне виховання», яке розкриває його сутнісну природу, доцільно подати у контексті розуміння виховання як особистісно-соціального феномену (А. Бойко). У цьому руслі пояснюємо гендерне виховання як цілеспрямований, спеціально організований процес формування гендерно окреслених, паритетно збалансованих виховуючих відносин педагога і вихованців для всебічного і гармонійного розвитку кожної особистості, розкриття її індивідуальних здібностей і задатків, комфортної гендерної орієнтації та ідентифікації, формування моральної культури гендерної взаємодії та егалітарних цінностей, забезпечення повноцінної життєдіяльності особистості й організованого гендерно збалансованого функціонування суспільства в цілому.

Таким чином, особистісно-соціальна природа гендерного виховання виявляється у тому, що індивід сприймає і відтворює духовно-моральну культуру у сфері взаємодії статей, виявляючи себе не через Іншого (для жінки – це чоловік, батько, коханий, ін.), не через «авторитет більшості», а завдяки вибудові власної індивідуальної стратегії життя, зважаючи при цьому на біологічні природні якості та характерні риси й ознаки, що сформовані у результаті діяльності, спілкування і відносин, тобто соціальних самозмін. У цьому контексті доцільно говорити про гендерну соціалізацію особистості, яку трактуємо в руслі особистісно-соціального підходу як складову виховання, адже, за твердженням А. Бойко, «... буття людини зводиться не тільки до утилітарного, як адаптуватися, а передусім – як і за яких умов забезпечити своє власне самовдосконалення, розвиток і реалізацію потенційних можливостей, що закладені в нашій природі» [1, с. 266].

У зв'язку з цим, гендерну соціалізацію пояснюємо не лише як засвоєння і відтворення індивідом соціокультурних уявлень про гендерні ролі, зразки поведінки, психологічні установки, соціальні норми і цінності, становище й призначення чоловіків та жінок, а й як педагогічно керований процес формування і становлення вільної гармонійної особистості з новим форматом егалітарного мислення, здатної до повноцінного життя в соціумі, власної самореалізації і самоствердження. У цьому контексті гендерне виховання і гендерну соціалізацію розуміємо як майже тотожні поняття, що зводяться до «... поєднання адаптації ... й обособлення, збереження і розвитку суб'єктності людини в умовах певного соціуму» [1, с. 267] і передбачають гармонійний синтез соціального та особистісного.

У межах досліджуваного питання важливо підкреслити, що гендерна соціалізація, як і гендерне виховання, виступають тими ключовими факторами, які визначають відмінності і специфіку у статеворольових моделях чоловічої та жіночої поведінки. Саме цей аспект вважаємо принциповим в обґрунтуванні сутності гендерного підходу в педагогічній науці, адже гендерний вимір дійсності фокусує увагу не на відмінностях та особливостях «чоловічого» і «жіночого», а на виявленні тих умов, які детермінують специфіку і різницю статеворольових моделей поведінки і сприйняття статей у цілому.

Таким чином, гендерне виховання як особистісно-соціальний феномен забезпечує не лише масову комфортну гендерну соціалізацію суб'єктів педагогічного процесу, але й гендерно чутливу особистісно орієнтовану діяльність щодо формування духовно-моральної особистості егалітарного зразка, її індивідуального вільного розвитку, здатності до максимальної самореалізації і повного самоствердження; це виховання громадянина і патріота держави. У концептуальних межах нашого дослідження особистісно-соціальний підхід розуміємо як один із принципів гендерного виховання сучасної молоді.

Отже, з точки зору нашого розуміння проблеми, *гендерний підхід* осмислюємо як якісно інший за своєю природою, прогресивний напрям теоретичного пізнання та засіб практичного перетворення педагогічної дійсності, що передбачає перш за все подолання традиційних стереотипів ієрархічності, дискримінації та асиметрії навчально-виховного процесу. Як новий механізм освоєння педагогічного простору, цей підхід зорієнтовується на формування гендерно чутливого культурно-освітньо-виховного середовища, в якому з урахуванням гендерних особливостей кожного суб'єкта створені умови для гендерного виховання «культури, моральності, розуму, волі» людини, формування гармонійної, емансипованої особистості з новим форматом егалітарного мислення, здатністю до вільного самовизначення, максимальної самореалізації і повного самоствердження. У такому ключі гендерне виховання пояснюється нами як головний мотив і самоціль гендерного підходу в педагогіці, при цьому власне гендерний підхід може інтерпретуватися як один із принципів сучасного виховання.

Перспективу подальших наукових розвідок убачаємо в обґрунтуванні теоретичних основ культурологічного й антропологічного підходів як методологічної бази гендерного виміру освітнього простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алла Бойко : наукові, навчальні й моральні уроки : Наукова педагогічна школа / [упоряд. Л. А. Семеновська, А. В. Хоменко, В. М. Мокляк]; ПДПУ ім. В. Г. Короленка. – Полтава : ТОВ «АСМІ», 2009. – 416 с.
2. *Артем'єва О. О.* Гендерні дослідження в контексті постнекласичної раціональності : автореф. дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.09 «Філософія науки» / *Ольга Олександрівна Артем'єва.* – К., 2008. – 21 с.
3. *Вихор С. Т.* Гендерне виховання учнів старшого підліткового та раннього юнацького віку : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / *Вихор Світлана Теодозіївна.* – Тернопіль, 2006. – 23 с.

4. Каменская Е. Н. Гендерный поход в педагогике : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика и история педагогики» / Елена Николаевна Каменская. – Ростов/н/Д, 2006. – 42 с.
5. Кравець В. П. Статева соціалізація дітей і підлітків : закономірності та гендерні особливості : [монографія] / Володимир Петрович Кравець. – Тернопіль : ТНПУ, 2008. – 476 с.
6. Основи теорії гендеру : навчальний посібник. – К. : «К.І.С.», 2004. – 536 с.
7. Педагогіка. Інтегрований курс теорії та історії : навч.-метод. посіб. : у 2 ч. / за ред. А. М. Бойко.– К. : ВІПОЛ; Полтава : АСМІ, 2004. – . – Ч. 2. – Теорія виховання. – 2004. – 504 с.
8. Цокур О. Розвиток гендерного підходу в освіті [електронний ресурс] / О. Цокур, І. Іванова. – Режим доступу: <http://www.osvita-ua.net/school/technol/313>.
9. Цокур О. Гендерне виховання – нагальна потреба сучасної освітньої системи / О. Цокур, І. Іванова // Директор школи. Україна. – 2006. – № 6. – С. 6-12.

ЕЛЕНА ИЛЬЧЕНКО

ЛИЧНОСТНО-СОЦИАЛЬНЫЙ ПОДХОД КАК ОСНОВА ГЕНДЕРНОГО ИЗМЕРЕНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА

Проанализирован исследовательский актив личностно-социального подхода как основы гендерного измерения образовательного пространства, обоснована сущность гендерного подхода в педагогике.

Ключевые слова: методология педагогики, личностно-социальный подход, гендерный подход, гендерное воспитание.

OLENA ILCHENKO

PERSONAL-&-SOCIAL APPROACH AS A BASIS OF GENDER MEASURING OF EDUCATIONAL SPACE

The research asset of personal-&-social approach as a base of gender measuring of educational space is analysed, the essence of gender approach is grounded in Pedagogics.

Keywords: methodology of pedagogics, personal-&-social approach, gender approach, gender education.

Одержано 28.12.2011, рекомендовано до друку 26.01.2012.